

Стаття надійшла до редакції 11.10.2013

V.O. Radzievskiy

BASIC SUB-CULTURE: ADDRESSING EXPLICATION OF THE CONCEPT AND THE PROBLEM OF CLASSIFICATION

In the paper studies the important issues of theory and history of subcultures. In particular, it describes the issues that are related to the problems associated with the distribution, including classification, and study of primary subcultures.

Key words: *subculture, primary and secondary subcultures, culture, media, estrangement, culturology.*

УДК130.2: 929 Виготський

С.Ю.Сабадаш

ОБ'ЄКТИВІЗМ Л. С. ВИГОТСЬКОГО В КРИТИЦІ ПСИХОАНАЛІТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ КУЛЬТУРИ З. ФРЕЙДА

У статті робиться аналіз психоаналітичної концепції культури З. Фрейда в наукових працях Л. С. Виготського. Наголошується, що Л. С. Виготський критично ставиться до висловлених З. Фрейдом ідей щодо ролі та впливу культури на особистість.

Ключові слова: *культура, психоаналіз, несвідоме, оппонентне коло, особистість.*

На початку ХХ ст. в культурології визначилось нове явище – психоаналітична концепція культури. Цей підхід до дослідження, як і сама теорія культури, існує і розвивається і тепер, тобто вже на початку ХХІ ст. За свою вже фактично столітню історію психоаналітична концепція зазнавала й розквіту, і відносного занепаду, але й дотепер досить поширена й уживана для інтерпретації широкого спектру явищ культури.

Психоаналіз у своєму розвитку пройшов складний шлях від перших відкриттів до всеохоплюючих світоглядних позицій. Д. С. Рождественський відзначив, що «Психоаналіз...став безперечним явищем культури, яке виражає людське прагнення до пізнання внутрішнього світу особистості, масових психічних процесів і таких феноменів громадського життя, як релігія, політика, мистецтво. У підсумку він став важливою частиною сучасної системи знань про людину й суспільство» [4, с.9].

До початку наукової діяльності Л. С. Виготського психоаналітична теорія цілісно склалася й посіла своє місце не лише в царині психології, але й змогла вплинути на різні галузі гуманітарного знання.

До 30-х років ХХ ст. в РРФСР вийшли в перекладі основні праці З. Фрейда, а також активно публікувалися вітчизняні психоаналітики І. А. Бирштейн, Б. С. Грейденберг, А. Б. Залкінд, Н. Е. Осипов та ін. Діяли психоаналітичні товариства в Києві, Харкові, Львові й Одесі. У Радянській Росії було створено Державний психоаналітичний інститут.

Цілком природно, що настільки могутньо розвинутий напрямок у психологічній науці не міг не зробити впливу на молоду радянську психологію й на вчених, що прагнули у нових соціальних умовах відобразити розуміння психіки людини, її розвиток. З. Фрейд і Л. С. Виготський – два психологи, чії ідеї вийшли далеко за межі психології й істотно вплинули на всю сферу гуманітарних наук. Вони всебічно вивчали особистість й не могли не

відзначити вплив культури на життя людини. Здійснюючи наукові дослідження в галузі психології, вони обґрунтовували свої методи й відкриття, виходячи з протилежних поглядів на той самий предмет – психіку людини. Досліджуючи подібні взаємини між ученими в науковому світі, М. Г. Ярошевський запровадив поняття «опонентного кола» [10]. На його думку, опонентне коло – це «особливе соціальне оточення вченого, до якого належать дослідники, носії наукових ідей, в суперечках з якими народжується й вдосконалюється наукове знання» [10, с. 54-55]. Наукові ідеї З. Фрейда були невід'ємною частиною «опонентного кола» Л. С. Виготського на протязі всієї наукової діяльності вченого.

Спроба розглянути вплив ідей психоаналізу на наукову діяльність Л. С. Виготського була розпочата О. М. Еткіндом в окремих його роботах [5, 6]. Також М. Г. Ярошевський в своїй книзі приділив цій проблемі певну увагу [7], хоча на її сторінках відомі факти критичного ставлення Л. С. Виготського до психоаналізу та його ролі в гуманітарній сфері науки не знайшли належного висвітлення.

Саме це й спонукає до більш повного розгляду цієї грані наукової спадщини Льва Семеновича Виготського з метою розкриття суті його аргументації.

Передусім зауважимо, що при намаганні утвердити новий підхід до вивчення людини і її взаємин з культурним середовищем виникає необхідність критичного аналізу існуючих теорій і концепцій. У процесі такого аналізу висвітлюються переваги й недоліки теорій, а також доводиться правомірність нового підходу до вирішення проблем, які за існуючих ідеологічних обмежень стосовно дослідження взаємозв'язку особистості й культури, вирішені не повною мірою або й помилково. Критичний аналіз ідей психоаналізу в працях Л. С. Виготського принципово контрастував з подібними роботами інших авторів того часу. Дотримуючись позиції матеріалізму, Л. С. Виготський проводив критичний аналіз наявних у психології концепцій з метою фундаментальної їх переробки й подальшого критичного синтезу в цілісну систему загальної психології з урахуванням вимог практики. Учений робить при цьому важливе зауваження, що для оволодіння науковими ідеями «...треба піднятися над їхнім фактичним змістом і випробувати їхню принципову природу. Але для цього необхідно мати точку опори поза цими ідеями. Стоячи на ґрунті цих же ідей обома ногами, оперуючи добутими за їхньою допомогою поняттями, неможливо опинитись поза ними. Щоб критично поставитися до чужої системи, треба насамперед мати власну психологічну систему принципів. Судити Фрейда у світлі принципів, добутих у Фрейда ж – значить заздалегідь виправдати його» [1, с. 336-337].

Культурологічна концепція З. Фрейда являє собою невід'ємну частину психоаналітичної доктрини й може бути адекватно сприйнята тільки в контексті психоаналітичної теорії, детальний розгляд якої Л. С. Виготський здійснює у своїй роботі «Історичне значення психологічної кризи» (1927) [1].

Розглядаючи шляхи розвитку наукових ідей від виникнення до повного розкриття їх у побудові наукової теорії, Л. С. Виготський запропонував докладну схему стадіальної розробки наукових ідей, що повинні пояснити певні явища в досліджуваній галузі (у нашому випадку – це психологія) [1, с. 302-305]. Позволимо навести короткий огляд цієї схеми:

1. В основі методу лежить фактичне відкриття, яке впливає на ту область наукової діяльності, у якій воно зародилося.

2. Проникнення впливу наукової ідеї у сусідні галузі з поясненням певних фактів з нових позицій. Підтвердження ідеї відповідними дослідженнями в суміжних галузях переводить її в науково перевірене, доведене відкриття.

3. Ідея у подальшому перетворює загалом галузь чи дисципліну, пристосувавши до себе її основні поняття і частково стаючи пояснювальним принципом. В абстрактно-принциповому формуванні ідея вступає в боротьбу за об'єднання навколо себе інших дисциплін, поступово трансформуючись під впливом нового матеріалу та змінюючи

дисципліни, у які результативно проникла.

4. Чергова стадія передбачає включення ідеї у філософську систему шляхом виходу її за власні межі через встановлення максимуму зв'язків з науковою сферою. На прикладі психології це зв'язки з біологією, механікою, фізикою, хімією, простір досліджень яких, здавалось б, полягає далеко від психологічних проблем. Тепер ідея формулюється як універсальний принцип або світогляд.

5. На цій стадії ідея вже вступає в сферу взаємодії філософських систем, що виражають інтереси двох визначальних підходів у філософії – матеріалізму й ідеалізму. Тепер, на думку Л. С. Виготського, висувуються нові способи осмислення ідеї як доведеного відкриття, тобто інші світогляди як існуючі соціальні тенденції й сили позбавляють ідею первісного локусу її виникнення, сприймають її по-своєму і тоді ідея або знецінюється, або продовжує існувати, будучи включена у певний світогляд, під порядкуючись взаємодії інших світоглядів, але як революційна ідея вона вже завершає своє існування, не втрачаючи свого наукового значення.

Саме на цій, п'ятій, завершальній стадії Л. С. Виготський вказує на приналежність психоаналізу до ідеалізму А. Шопенгауера: «...вчення Фрейда про первинну роль сліпих потягів, несвідоме, що відображається в перекрученому виді у свідомості, сходить безпосередньо до ідеалістичної метафізики волі й уявлення Шопенгауера. У крайніх своїх висновках сам Фрейд відзначає, що він у гавані Шопенгауера; але й в основних передумовах, як і у визначальних лініях системи, він пов'язаний з філософією великого песиміста, як може показати найпростіший аналіз» [1, с. 332].

Досліджуючи розвиток ідей психоаналізу та його вплив на інші області наукового знання, Л. С. Виготський різко критикує еkleктичні сполучення психоаналізу як системи з іншими науковими поглядами у спробах пристосувати їх одну до іншої. За такого підходу, пояснює дослідник, втрачається зв'язок між окремими положеннями теорій, які з'єднуються, хоча можуть лише більш-менш узгоджуватися одна з одною, а також з основними ідеями, які послужили поштовхом до створення систем, що безпідставно з'єднуються, в той час як перебувають між собою у протиріччі. Обґрунтовуючи хибність і неправомірність намагань еkleктичного об'єднання різнорідних частин різноприродних наукових систем (аж до спроби сполучити марксизм з фрейдизмом) Л. С. Виготський критично коментував надмірну легкість в поводженні з «незручною» наукою: «...дуже грубі, різкі протиріччя, що кидаються в очі... просто виключаються з системи... Десексуалізується фрейдизм, тому що пансексуалізм явно не в'яжеться з філософією Маркса. Що ж, кажуть нам, приймемо фрейдизм без вчення про сексуальність. Але ж саме це вчення складає нерв, душу, центр усієї системи. Чи можна прийняти систему без її центру? Адже фрейдизм без вчення про сексуальну природу несвідомого – теж саме що християнство без Христа або буддизм із Аллахом» [1, с. 329]. Вчений дає справедливую методологічну оцінку подібним дослідженням: «Те, що роблять еkleктики, означає на запитання, поставлене марксистською філософією, давати відповідь, підказану фрейдистською метапсихологією» [1, с. 326].

Для сучасної антропологічної науки, на наш погляд, важливо те, що перебуваючи на різних методологічних позиціях, З. Фрейд і Л. С. Виготський розробили унікальні теорії щодо природи людської психіки і її взаємостосунків з культурою.

Методологія З. Фрейда, відносно пізнання людини, була індуктивною – він зводив складні образи й сюжети – до одиничних простих подій; загальні психологічні установки хворого – до конкретних фактів його біографії, а культурні явища – до біологічних потреб і реакцій. Основою аналітичного апарату З. Фрейда при дослідженні культурологічних проблем стають методи аналогії й екстраполяції, за допомогою яких йому вдається перенести поняття й категорії, розроблені для аналізу індивідуальної душі, на психіку масову, колективну, на проблеми, що були до виникнення психоаналізу переважно областю

досліджень представників суспільних наук. З. Фрейд ігнорував різницю між проблемами соціальними й психологічними, в його концепції громадське життя підпорядковується тим же законам, які ним були виявлені в житті індивіда на досвіді психоаналітичної практики.

Основа наукових поглядів Л. С. Виготського – це історизм і діалектичний матеріалізм, які кардинально відрізняються від світоглядних позицій психоаналізу.

Психоаналітичну концепцію культури Л. С. Виготський глибоко аналізує у своїй роботі «Психологія мистецтва», написаній у 1925 році. Докладно розглядаючи в ній аспекти психоаналітичної теорії стосовно мистецтва, він аналізує не лише праці З. Фрейда, але й І. Д. Єрмакова, О. Ранка, І. Нейфельда, Г. Сакса.

Учений відносить психоаналіз до трьох основних типових психологічних систем, у яких найбільш цілісно представлене наукове розуміння мистецтва на той період часу. Л. С. Виготський розмірковує про «...чисту й безособову психологію мистецтва безвідносно щодо автора й читача, досліджуючи тільки форму й матеріал мистецтва». [2, с. 17] При цьому він утверджує пріоритет форми художнього твору над його матеріалом. Варто підкреслити, що саме ця точка зору обумовлює його критику психоаналітичного підходу до мистецтва.

Головною перевагою психоаналізу перед двома іншими теоріями (інтелектуальною теорією й формалізмом) є те, що предметом свого вивчення ця теорія обрала несвідоме і його прояви, у зв'язку з чим, Л. С. Виготський стверджує: «...що, тільки проникнувши в цю область, ми зуміємо підійти впритул до питань психології» [2, с. 91].

Розглядаючи психоаналітичну теорію мистецтва, Л. С. Виготський виділяє низку основних її положень. По-перше, це місце мистецтва серед проявів людської психіки – воно знаходиться поміж сновидінням та неврозом, маючи в своїй основі, як і його «сусіди», конфлікт між свідомістю людини та її несвідомими бажаннями. По-друге, в основі творчості лежать незадоволені бажання, виявлення яких на люди безпосередньо митець соромиться і змушений приховувати їх не тільки від свого оточення, але й від самого себе, витісняючи такі бажання у несвідоме. По-третє, митець через свою творчу діяльність певною мірою вгамовує незадоволені та нездійсненні бажання, реалізувати які в практичному житті не вдається з тих чи інших причин. По-четверте, психоаналіз стверджує, що сексуальні потяги є більшою частиною енергетичного потенціалу несвідомого, і та психічна енергія, яка спрямовується митцем на творчість виступає сублімацією сексуальної енергії, яка відвертається від безпосереднього задоволення сексуальних потягів.

Проблемним місцем психоаналітичної теорії мистецтва, згідно з Л. С. Виготським, виступає те, як вона трактує художню форму, ставлячи мистецтво в один ряд зі сновидінням, у якому придушені бажання проявляються в дуже деформованому вигляді, психоаналіз досить полемічно визначає форму художнього твору, що маскує дійсні бажання творця, які мають у своїй основі незадоволені сексуальні інстинкти. Тобто відмінність між окремими родами мистецтва таким чином зводиться до відмінності форм дитячої сексуальності. Так, образотворче мистецтво пояснюється й розуміється як сублімація інстинкту сексуального роздивляння. Безумовно полемічний постулат: бо за такою логікою незмінний зміст мистецтва має бути зведений до обмеженого набору форм. На думку Л. С. Виготського, це «...суперечить усім найпростішим положенням мистецтва і його істинної ролі. Досить вказати на те, що й самі питання витіснення – що саме витісняється, як витісняється – обумовлюються щораз тією соціальною обстановкою, у якій доводиться жити й поетові й читачеві» [2, с. 102].

Такою обґрунтованою критикою геніальний психолог доводить, що відмінність мистецтва від сну й від неврозу, які носять індивідуальний характер і виражають незадоволеність упокорених бажань конкретної людини, у безперечній її соціальності. «Якщо мистецтво відрізняється чим-небудь від сну й від неврозу, то насамперед тим, що

його продукти соціальні, на відміну від сновидінь і неврозів...» [2, с. 103].

Не потребує доказів той факт, що кожен твір мистецтва несе на собі відбиток середовища й віддзеркалює суспільні особливості й культурні досягнення тієї епохи, у якій він створювався митцем, котрий опосередковано виражає не лише свої незадоволені бажання, але й сподівання суспільства, у якому він сформувався як особистість.

Доречно зауважити, що навіть логічно дійшовши такого висновку, психоаналіз не зміг відповісти на питання, завдяки чому мистецтво стає соціально цінним і яким чином ця соціальна вартісність мистецтва надає соціальному владу над несвідомим людини.

На підставі аналізу теоретичних засад психоаналітичної концепції культури Л. С. Виготський визначив дві причини, через які психоаналіз не зміг адекватно оцінити роль мистецтва в суспільному житті. Перша – це надмірний пансексуалізм, який намагається всі прагнення і наміри людини вивести виключно з сексуальних бажань. Звернімо увагу, якою переконливою є його аргументація: «Можливо, це було б і правильно для людини, розглянутої поза суспільством, коли вона замкнена у вузькому колі своїх власних інстинктів. Але як можна погодитися з тим, що у суспільної людини, котра бере участь у дуже складних формах соціальної діяльності, не можуть виникати й існувати всілякого роду інші потяги й прагнення, які не менше, ніж сексуальні, можуть визначати її поведінку й навіть панувати над нею?» [2, с. 103-104].

Другою причиною проникливий дослідник вважає пониження людської свідомості, яка повністю детермінована несвідомим. Цей момент, будучи перенесений у сферу мистецтва, вкрай збіднює об'єктивне розуміння усього різноманіття естетичних реакцій людини на твір мистецтва й позбавляє можливості провести «...грань між мистецтвом як осмисленою соціальною діяльністю і безглуздим утворенням хворобливих симптомів у невротиків або безладним нагромадженням образів у сні» [2, с. 105].

Показово, що висновки Л. С. Виготського щодо ідей і відкриттів психоаналізу в області дослідження мистецтва не нищівні, його критика – не вирок, а вдумливе прогнозування й виправдання раціонального зерна: «...практичне застосування психоаналітичного методу чекає ще свого здійснення...воно повинне реалізувати на ділі й практиці ті величезні теоретичні цінності, які закладені в самій теорії. Цінності ці в цілому зводяться до одного: до залучення несвідомого, до розширення сфери дослідження, до розкриття того, як несвідоме в мистецтві стає соціальним» [2, с. 109].

У своїй подальшій науковій діяльності Л. С. Виготський неодноразово звертався до областей наукового знання, у які проникли ідеї психоаналізу (дефектологія, психологія розвитку, психологія особистості, педологія). При цьому вчений з власної методологічної позиції не тільки аргументовано критикував недоліки психоаналітичної теорії, але й визнавав відкриття, що були зроблені за її допомогою.

На підставі цього часткового аналізу теоретичних робіт Л. С. Виготського, слід зробити висновок, що критичне ставлення до психоаналітичної теорії З. Фрейда, поряд з іншими психологічними теоріями того часу, сприяло формуванню власних наукових поглядів Л. С. Виготського на психіку людини і на роль культурних факторів у формуванні особистості.

Список використаної літератури

1. Выготский Л. С. Исторический смысл психологического кризиса / Л. С. Выготский. // Собр. соч. – Т. 1. – М.: Педагогика, 1982. – 488 с.
2. Выготский Л.С. Психология искусства / Л. С. Выготский. – М.: Искусство, 1986. – 573 с.

3. Лейбин В. М. Классический психоанализ: история, теория, практика / В. М. Лейбин. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2001. – 1056 с.
4. Рождественский Д. С. Психоанализ в российской культуре / Д. С. Рождественский. – СПб.: Восточно-Европейский Институт Психоанализа, 2009. – 170 с.
5. Эткин А. М. Еще о Л. С. Выготском: забытые тексты, найденные контексты / А. М. Эткин // Вопросы психологии. – 1993. – № 4. – С. 37-55.
6. Эткин А. М. Эрос невозможного. История психоанализа в России / А. М. Эткин. – СПб.: Медуза, 1993. – 464 с.
7. Ярошевский М. Г. Л. С. Выготский: в поисках новой психологии / М. Г. Ярошевский. – Изд. 2-е, доп. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. – 304 с.
8. Ярошевский М. Оппонентный круг и научное открытие / М. Ярошевский // Вопросы философии. – 1983. – № 10. – С. 49-62.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2013

S.Y. Sabadash

OBJECTIVISM L.VYGOTSKY IN HIS CRITICISM OF THE PSYCHOANALYTIC CONCEPT OF CULTURE Z.FREUD

The article presents the analysis of the psychoanalytical cultural conception by Z. Fried in scientific works by L.S. Vygotsky. It is marked that L.S. Vygotsky was rather critical to Z. Fried's ideas concerning the influence and role of culture onto the personality.

Keywords: culture, psychoanalysis, irresponsible, critical board, personality

There appeared a new trend in cultural studies at the beginning of the XX the century, that is a psychoanalytical conception of the culture. This approach to the research as a theory of culture itself exists and develops nowadays at the beginning of the XXI st century. Psychoanalytical conception went through the periods of astounding growth and relevant decline for its mainly hundred year's history and now is still widely spread and used for interpretation of a broad specter of culture phenomena.

From the beginning of Lev Vygotskiy's scientific activity psychoanalytical theory formed and occupied its place not only in the sphere of psychology but could also influence onto different spheres of humanitarian knowledge.

Z. Freud and L. Vygotskiy, two psychologists whose ideas went out the sphere of psychology and essentially influenced onto the whole sphere of humanitarian knowledge. Implementing scientific research in the sphere of psychology, they grounded their methods and discoveries considering opposite points of view onto the same subject, that is person's psyche.

An attempt to consider the influence of the ideas onto the scientific activity of L. Vygotsky was started by O. Atkind in his separate works [5, 6]. Also M. Yaroshevskiy in his book paid a certain attention to this problem [7], though there are known facts of critical attitude by L. Vygotskiy to the psychoanalysis on its pages and its role in humanitarian sphere of science haven't found its adequate interpretation.

Namely this forces to more profound consideration of this side of Lev Vygotskiy's scientific heritage aiming to disclose the essence of his argumentation.

First of all we should mark that trying to affirm a new approach to anthropology and person's interrelation with cultural surrounding there arises the necessity to critical analysis of existing theories and conceptions. In the process of such analysis there given the advantages and disadvantages of the theories, and also there proved the legitimacy of a new approach to solving problems which through existing ideological restrictions considering interrelations of a personality and culture are not fully solved or solved by mistake.

Critical analysis of the ideas of psychoanalysis in L. Vygotskiy's works was stated on principle with similar works of other authors' of that period. Holding the materialistic position L. Vygotskiy provided critical analysis of existing conceptions in psychology with the aim of their fundamental transformation of further critical synthesis as the integral system of a general psychology taking into consideration the whole system of general psychology and practical requirements. The scientist makes a very important remark that to master new ideas "...it is necessary to raise over its real sense and try their nature in principle.

But for this you have to have a fulcrum beyond these ideas. Stating the ground of these very ideas, operating obtained with their help notions it is impossible to be out of them. To have critical view onto outer system, it is necessary to have your own psychological system of principles. To judge Freud in the light of principles, obtained from Freud himself, means to justify him beforehand" [1, p. 336-337].

Z. Freud's cultural conception is an integral part of psychoanalytical doctrine and can be adequately accepted only in the context psychoanalytical theory, a detailed consideration of which L.S. Vygotskiy gives in his work "Historical meaning of a psychological crisis" (1927).

Considering the development of psychoanalytical ideas and its influence onto other spheres of a scientific knowledge, L.S. Vygotskiy gives a sharp remark about eclectic psychoanalytical word-combinations as a system with other scientific views trying to adapt them to one another. This approach, explains the researcher, the loss of the connection with separate statements of the theories which unite, though can be only more or less coordinate with one another and also with basic ideas which stimulated the formation of the system that are groundlessly combined at the same time being opposite.

For a modern anthropological science, to our mind, it is important that standing opposite methodological grounds Z. Freud and L.S. Vygotskiy worked out unique theories concerning the nature of a person's psyche and its interrelations with the culture.

The basis of the scientific views by L. Vygotskiy is the history and dialectological materialism which are cardinally different from universal positions of psychoanalysis.

Psychoanalytical conception of the culture L. Vygotskiy profoundly analyses in his work "The Psychology of an Art", which was written in 1925. Analyzing in detail different aspects of the psychoanalytical theory concerning art, he analyses not only works by Z. Freud but also by I.D. Yermakov, O. Rank, I. Nayfield, G. Sacks.

The scientist refers the psychoanalysis two three typical psychological systems which give a full scientific understanding of art for that period of time.

By his grounded critics L. Vygotskiy proves that difference of art from the slumber and neurosis which have individual character and formulate the displeasure of pacifying desires of a concrete person in his undeniable social life.

In his further scientific activity L.S. Vygotskiy appealed not once to the spheres of scientific knowledge which were penetrated with psychoanalytical ideas (defectology, psychology of the development, psychology of the person, pedology). The scientist not only criticized the disadvantages of psychoanalytical theory giving arguments from his own methodological point of view but also admitted the discoveries that were done by its means.